

Отож, засобами кластерного аналізу можна сформувати ефективну конкурентну стратегію для меблевої галузі України, яка б забезпечила підвищення конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості галузі, а також сприяла б ефективнішому використанню деревних ресурсів.

Література

1. Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой // Вестник КРСУ. – 2002. – № 3. – С. 123-128.
2. Кластерна модель регіонального розвитку // Перспективні дослідження : журнал. – К. : Міжнародний центр перспективних досліджень. – 1999. – № 2. – С. 87-91.
3. Кластерний аналіз лісового сектору Карпатського регіону України та рекомендації для кластерного менеджменту. – Скорочений звіт. FORZA, 2008.
4. Соколенко С.І. Світовий і національний досвід формування інноваційних кластерів. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.sokolenko.com/clusters/47>.
5. Цихан Т.В. Кластерная теория экономического развития // Теория и практика управления. – 2003. – № 5. – С. 56-59.
6. Kies U., Mrosek T., Schulte A. A statistics-based method for cluster analysis sector at the national and sub-national level in Germany // Scandinavian Journal of Forest Research 23(5). – P. 445-457.

УДК 336.22 *Доц. М.В. Корягін, канд. екон. наук; здобувач І.В. Гончарук;
доц. С.С. Гринкевич, канд. екон. наук – Львівська КА*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА ФУНКЦІЇ ПОДАТКІВ

Розглянуто соціально-економічну природу податків, їхні відмінності від інших відрахувань, зборів та внесків, потрактовано податки як суспільно-соціальну категорію через їхній взаємозв'язок із наданням суспільних благ, виділено функції податків та проаналізовано особливості реалізації кожної функції.

*Assoc. prof. M.V. Koryagin; competitor I.V. Goncharyk;
assoc. prof. S.S. Grunkevich – L'viv commercial academy*

Socio-economic nature and functions of taxes

Socio-economic nature of taxes is revealed. Differences between taxes and other obligatory payments are covered. Taxes are viewed as socio-social category because of its connection with public goods. Function of taxes are outlined and regularities if each function are considered.

Вступ. Податки уже впродовж багатьох віків відіграють важливу роль у реалізації функцій держави, є основою фіскальної макроекономічної політики, створюють передумови для розвитку та функціонування соціальної інфраструктури тощо. З іншого боку, надмірно високий податковий тягар сприяє тінізації економіки та зменшенню податкових надходжень, що потребує вірного розуміння соціально-економічної природи та функцій податків та актуалізує порушену тему.

Проблематику податкової системи розглянуто в працях вітчизняних економістів, зокрема Б. Дриги, Ю. Іванова, В. Ніколаєва, І. Лютого, М. Петренка, А. Соколовської, О. Тищенка [1-5]. Найчастіше досліджують прикладні практичні аспекти оподаткування, як от особливості застосування певних

видів податків, планування і прогнозування надходжень податкових платежів тощо. Водночас концепційні основи та функції податків з погляду побудови соціально-зорієнтованої економіки та загальної теорії економічних систем значно вужче відображення в економічній літературі.

Мета дослідження. З огляду на сказане, мета цієї роботи полягає у розкритті соціально-економічної природи податків як важливого явища в соціально-економічних системах. При цьому ставиться завдання потрактувати податки не лише як суто економічну, а як ширшу – соціально-соціальну категорію через їхній взаємозв'язок із наданням суспільних вигід. З метою досягнення поставленої мети також повинні бути розкриті функції податків та їхні особливості.

Виклад основного матеріалу. Податки є обов'язковими платежами юридичних і фізичних осіб, що запроваджуються для утримання державних структур та фінансового забезпечення виконання останніми функцій держави. Водночас не всі обов'язкові платежі, що надходять до централізованих фондів грошових коштів держави, є податками. Крім податків, є ще так звані неподаткові платежі. Характерними ознаками податків, які відрізняють їх серед групи неподаткових платежів, є такі: обов'язковість платежу; перехід прав власності в разі сплати податку; безеквівалентність обміну; цільова незакріпленість платежу; регулярність сплати. На наш погляд, у цьому і полягає найістотніша відмінність податків від таких платежів, як відрахування, збори, внески.

Однією з найголовніших ознак податків є односторонній рух вартості від платників до держави. Розуміння податку як обов'язкового платежу фізичних і юридичних осіб до відповідних ланок бюджетної системи прийнятне лише для практичних потреб. Кожен податок є не лише носієм фіскальних відносин, а й виконує певну регулятивну дію; має побічні зовнішні соціальні наслідки для фіску. З огляду на це, податки доцільно розглядати не просто як економічну, а й як суспільно-соціальну категорію. Суспільна ціна податків вимірюється втратою частини особистого добробуту конкретними платниками із переміщенням цієї частки через бюджет до всього населення держави. Еволюція фінансових знань про суспільний характер податків нерозривно пов'язана з теоретичною концепцією державних благ. Державні блага – це такі види благ, джерелом забезпечення яких є кошти органів державної влади. Ті блага, що є суспільними, не виробляє приватна економіка, а забезпечує лише держава. Причому, якщо держава – орган з виробництва незамінних суспільних благ, то ці блага реалізуються споживачами за цінами, рівень яких запроваджується за суспільною згодою. Ціною суспільних благ є податки. Оплата державних благ – єдине можливе використання податкових надходжень. Завдяки цьому між державою – виробником суспільних благ – і суспільством досягається еквівалентна мінова угода "блага – податки" [6, с. 41].

Трактування суспільного призначення податків як соціально-економічної категорії неможливе без визначення її внутрішніх властивостей, тобто функцій. Зважаючи, що податки – необхідний елемент централізації частини вартості ВВП в бюджеті для оплати державних суспільних благ і засіб пере-

розподілу цієї вартості між державою та підприємствами й громадянами, можна констатувати, що податки виконують фіскальну, регулятивну, контрольну функції. Фіскальна функція забезпечує об'єктивні передумови для формування матеріальної основи функціонування суспільства. З допомогою цієї функції реалізується значна частка суспільного призначення податків, проявляються конкретні форми утворення грошових фондів держави, які забезпечують виконання покладених на неї функцій. З огляду на фіскальну функцію, держава повинна отримувати не просто достатньо податків, але, головне – надійних. Податки як носії фіскальної суті мають задовольняти такі вимоги: постійність; стабільність; рівномірність розподілу у регіональному аспекті. Суть першої вимоги полягає у тому, що податки повинні надходити до бюджету не у вигляді разових платежів з невизначеними термінами сплати, а рівномірно впродовж бюджетного року в чітко встановленому порядку. Оскільки суспільне призначення податків полягає у забезпеченні витрат держави, то терміни їх сплати повинні бути погоджені з періодичністю бюджетних асигнувань. Суть другої вимоги визначається високим рівнем гарантій того, що передбачені законом про бюджет на поточний рік доходи будуть отримані повністю. Немає сенсу встановлювати надмірні податки, оскільки в цьому випадку невизначеною стає вся фінансова діяльність держави. Третя вимога полягає у потребі забезпечення всіх ланок бюджетної системи достатніми доходами для збалансування їх з видатками. Без цього виникає потреба в значному перерозподілі коштів між бюджетами, що зменшує рівень автономності кожного бюджету, ступінь регіонального самоврядування і самофінансування територіальних громад.

Розподільча функція закладена в суті кожного податку, адже податки пов'язані з процесами перерозподілу вартісних пропорцій ВВП і національного доходу між платниками податків і державою. Причому обсяги цих вартісних пропорцій безпосередньо регулюються за допомогою податків. Суть регулятивної функції полягає у впливі податків на різні види діяльності їхніх платників. Використання податків як фінансових важелів дуже складна справа, оскільки регулятивна функція є обов'язковим явищем, а ступінь впливу податків на вказані вище чинники залежить від фіскально-економічної політики, що є досить суб'єктивним явищем. З огляду на регулятивну функцію, носії фіскально-економічної суті мають узгоджуватися з такими засадами:

- фіскальної достатності (забезпечення належного рівня бюджетних надходжень);
- економічної ефективності (стимулювання підприємницької, інвестиційної, ділової активності через систему податкових пільг, диференціювання ставок оподаткування тощо);
- соціальної справедливості (фінансове забезпечення соціальних гарантій).

Контрольна функція – це вираження іманентної здатності податків забезпечувати можливості для здійснення державного податкового контролю. Податки є певними сигналізаторами якісних і кількісних вартісних пропорцій в соціально-економічному житті суспільства, які склалися внаслідок перерозподілу частини вартості ВВП і національного доходу. Це створює потенційні можливості для використання податків як засобів контролю. Таким чином,

податкові відносини поєднують водночас фіскальні, регулятивні, контрольні ознаки. Тому специфічне суспільне призначення податків визначається не існуванням кожної функції зокрема, а лише завдяки їхній єдності.

Завдяки з'ясуванню сутності та єдності податків можна дійти важливого висновку щодо потреби чіткого розмежування об'єктивного функціонування податків з притаманними їм функціями та процесу їх використання державою у фіскально-економічній політиці. Прояв податків та їхніх функцій в дії – об'єктивний процес, що виражає відносини базису. Фіскальна ж політика, яку провадить держава за допомогою податкового механізму, використовуючи податки – це відносини надбудови. Цей висновок дає змогу краще зрозуміти об'єктивність категорії "податок" і суб'єктивність дії держави, яка провадить фіскально-економічну політику.

Завдання фіскально-економічної політики держави полягає не лише у встановленні та практичній реалізації окремих форм оподаткування, але й у науковому обґрунтуванні елементів оподаткування, оскільки саме від них залежить механізм стягування того чи іншого податку. Розглянемо елементи податку. Суб'єкт податку – будь-яка сторона, яка бере участь у процесі організації сплати податків. Суб'єктом можуть виступати: держава, яка приймає податкові закони; податкові та фінансові органи, що забезпечують виконання цих законів; власне платники податків. Платник податку – юридична чи фізична особа, яка безпосередньо перераховує податок до бюджету. Цікавими з цього приводу є думки класиків російської фінансової теорії. Так, Д. Львов наголошував, що обов'язком кожного громадянина є виділення на користь держави частини свого добробуту. Він назвав чотири категорії платників податків:

- 1) усі громадяни, які зобов'язані сплачувати податки, незалежно від класу, статі, віку;
- 2) усі товариства та акціонерні компанії, які зобов'язані законом сплачувати податки, незалежно від рівня оподаткування кожного з учасників зокрема;
- 3) общини та інші установи, що функціонують як юридичні особи;
- 4) благодійні та інші установи, що працюють на засадах юридичної особи [7, с. 286-290].

І. Озеров під платником розумів "ту особу, яка юридично несе податок" [8, с. 223]. Не відрізняється істотно й думка П. Тарасова. Останній платниками податків вважав усіх осіб, що проживають у державі, включаючи й іноземців, оскільки всі повинні нести податковий тягар, користуючись послугами держави [9, с. 30-39].

Термін "платник" податку потрібно відрізняти від поняття "носій" податку. Платник здебільшого є транзитною, посередницькою ланкою під час проходження доходів. Він не стільки сплачує податки до бюджету, скільки перераховує туди частину отриманих коштів від покупця. Реальним платником або носієм кожного податку є споживач. Саме останній, оплачуючи вартість товарів і послуг, покриває все, що закладено в цінах реалізації – витрати виробництва й реалізації, прибуток, сплачені податки і збори усіх ланок, де відбувалося виробництво й просування товарів і послуг. Основним споживачем у кожній країні є її народ. Тому саме громадяни скрізь були, є і завжди будуть основними носіями податків. Інша альтернатива фіскальній науці не відома.

Об'єктом оподаткування називають ті явища чи предмети, завдяки яким сплачується податок – земля, виробництво, особа тощо. Об'єкт повинен піддаватися чіткому обліку, мати безпосередній стосунок до платника і вказувати на те, що саме оподатковується. Назва податку майже завжди походить від об'єкта оподаткування. У фіскальній термінології об'єкт оподаткування часто ще називають податковою базою. Питання визначення об'єкта оподаткування є досить дискусійним. Більшість економістів XIX ст. об'єктом вбачали лише чистий дохід платника податку. При цьому існували три підходи щодо визначення поняття "чистий дохід". А саме:

- 1) об'єктивно-чистий підхід – частина валового доходу за вирахуванням витрат виробництва;
- 2) суб'єктивно-чистий підхід – частина валового доходу, з якого вираховані не лише витрати виробництва, але й витрати на задоволення найнеобхідніших потреб суб'єкта господарювання;
- 3) майновий підхід – об'єктом оподаткування виступає майно.

І. Озеров під об'єктом оподаткування розумів "факти або предмети, внаслідок наявності яких сплачується податок, наприклад, земля, промисел, особа" [8, с. 222-223]. На його погляд, предметом для нарахування податків можуть бути: особа; предмети споживання; окремі джерела доходу; загальний дохід; майно платника; момент переходу майна [8, с. 224].

у чинному фіскальному законодавстві України наведено такі об'єкти оподаткування: доходи (прибуток); додана вартість; вартість окремих товарів; майно юридичних і фізичних осіб; інші об'єкти, обумовлені законодавчими актами України. Дане визначення, на нашу думку, є вичерпним, ґрунтується на об'єктивних засадах фіскальної теорії. Водночас недостатнім є механізм його реалізації у практичній діяльності, окремі положення наведеної норми на практиці або ігноруються, або взагалі не виконуються.

В аналізі об'єкта оподаткування важливо цю категорію розмежовувати з масштабом її вимірювання. Під останнім розуміють одиницю виміру об'єкта податку. У практиці податкової роботи застосовують фізичні та грошові одиниці оподаткування. Для фізичного виміру характерна більша точність, тоді як грошовий є відносним, має опосередкований характер і може бути менш-більш точним впродовж незначного періоду часу. Грошове оцінювання застосовують тоді, коли потрібна інтегрована оцінка за кількома фізичними одиницями з урахуванням різних чинників, які не завжди мають фізичний вимір.

Поняття "об'єкт" оподаткування тісно переплітається з поняттям "джерело" податку. Під останнім розуміють фонд, з якого дійсно сплачується податок. Податок може сплачуватися з: доходу, звідки б він не отримувався; капіталу або майна, коли для покриття податку доводиться витрачати його частину. Джерело сплати податку може бути безпосередньо пов'язане з об'єктом оподаткування і може не мати до нього стосунку. У першому випадку оподатковується дохід або майно, що приносить дохід, у другому – стягується податок на майно чи предмети, які перебувають у особистому користуванні і не дають прибутку.

Аналіз структури формування доходів як джерел сплати податків дає підстави розділити їх на дві категорії:

- 1) надходження від власності й капіталу, які мають гарантований стабільний характер і безпосередньо не пов'язані з фінансово-господарським становищем платника. Це так звані пасивні доходи;
- 2) надходження від основного виду діяльності, які безпосередньо залежать від форми участі платника в господарській діяльності, тобто активні доходи.

З огляду на наведену вище класифікацію джерел доходів, можна виділити два типи фіскально-економічних систем: 1) синтетична; 2) класифікаційна. За першої об'єктом оподаткування виступає сукупний дохід за певний проміжок часу. До сукупного доходу належать усі надходження від усіх видів діяльності, і доходи на активні і пасивні не поділяють. Друга система передбачає поділ доходів на окремі групи, кожна з яких оподатковується за своїми специфічними правилами й методиками. Країни, які використовують цю систему, диференціюють доходи не лише на активні й пасивні, але й класифікують їх у розрізі кожної підгрупи.

Кількість класифікаційних груп для різних держав різна. Так фіскально-економічна система Непалу охоплює дев'ять груп, Індії – одинадцять. Класифікаційна система Великобританії складається з шести груп, куди входять: доходи від нерухомості; доходи від лісових масивів, що використовуються з комерційною метою; доходи від державних цінних паперів; доходи від промислово-торговельної діяльності і доходи осіб вільних професій; заробітна плата, пенсії; дивіденди та інші доходи, які підлягають розподілу [10, с. 25-27].

Зазначимо, що класифікаційна фіскально-економічна система не завжди характеризується поділом доходів на групи. Інколи їй притаманне групування доходів за джерелами їх надходження. Зокрема, систему платежів у колишньому Радянському Союзі не можна вважати системно класифікаційною, хоча вона й поділяла доходи за окремими критеріями. Наприклад, розокремлювали доходи від роботи за наймом у державних підприємствах і підприємствах, що належали релігійним та благодійним організаціям, тобто в основі такого поділу лежав принцип належності до державного сектора економіки.

Висновки. Характерними ознаками податків, які відрізняють їх від групи неподаткових платежів, є такі: обов'язковість платежу; перехід прав власності в разі сплати податку; безеквівалентність обміну; цільова незакріпленість платежу; регулярність сплати. Розуміння податку як обов'язкового платежу фізичних і юридичних осіб до відповідних ланок бюджетної системи прийнятне лише для практичних цілей. Кожен податок є не лише носієм фіскальних відносин, а й виконує певну регулятивну функцію; має побічні зовнішні соціальні наслідки для фіскалу. З огляду на це, податки доцільно розглядати не просто як економічну, а й як суспільно-соціальну категорію та на прямому пов'язувати із наданням суспільних благ. Зважаючи, що податки – необхідний елемент централізації частини вартості ВВП у бюджеті для оплати державних суспільних благ і засіб перерозподілу цієї вартості між державою та підприємствами й громадянами, можна констатувати, що податки виконують фіскальну, регулятивну, контрольну функції. Вибір оптимального об'єкта оподаткування є суперечливим питанням з позицій фіскальної практики. В об'єкті податку фокусуються суперечності фіскальної та регулятивної фун-

кцій податків. З фіскального погляду, держава зацікавлена у зростанні об'єкта податку в динаміці. З іншого боку, платник намагається сплачувати якомога менше, скорочуючи податкову базу, і, якщо це збігається з інтересами суспільства, то регулятивна функція реалізується; в іншому разі можна констатувати наявність суперечностей у чинній системі оподаткування. Поле для подальших досліджень можуть виступити особливості реалізації функцій податків в умовах сучасної світової фінансової кризи.

Література

1. Лютий І.О. Податки на споживання в економіці України / І.О. Лютий, А.Б. Дрига, М.О. Петренко. – К. : Вид-во "Знання", 2005. – 335 с.
2. Проблеми податкового регулювання і планування податкових платежів / Ю.Б. Іванов, О.М. Тищенко, К.В. Давискіба та ін. / за ред. Ю.Б. Іванова. – Харків : Вид-во ХНЕУ, 2006. – 240 с.
3. Прогнозування податкових надходжень в перехідній економіці: проблеми методології та організації / В.П. Бочарніков, К.В. Захаров, А.М. Леміш / за ред. В.П. Ніколаєва. – Ірпінь : Нац. акад. держ. под. служби України, 2006. – 320 с.
4. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення / А.М. Соколовська. – К. : Вид-во "Знання-Прес", 2004. – 454 с.
5. Якушик І.Д. Податки в країнах світу / І.Д. Якушик, Я.В. Литвиненко. – К. : МП Леся, 2004. – 480 с.
6. Юрій С.І. Бюджетна система України / С.І. Юрій, Й.М. Бескид. – К. : Вид-во НІОС. – 2000. – 400 с.
7. Кучерявенко Н.П. Основы налогового права. – Харьков : Изд-во "Константа", 1996. – 320 с.
8. Озеров И.Х. Основы финансовой науки. – М. : Тип. Т-ва Сытина, 1914. – 364 с.
9. Твердохлебов В.Н. Новейшие финансовые проблемы (1914-1923 гг.). – Петроград, 1923. – 156 с.
10. Налоги и налогообложение : учеб. пособ. / Русакова И.Г., Кашин В.А., Толкушкин А.В. и др. – М. : Изд-во "Финансы", ЮНИТИ, 1998. – 495 с.

УДК 664.64.016

Ст. викл. Н.О. Арсиненко – Київський НУ
харчових технологій

СТВОРЕННЯ РЕЦЕПТУРИ ХЛІБА ІЗ ЗБАЛАНСОВАНИМ ХІМІЧНИМ СКЛАДОМ

З використанням створеного в Київський національний університет харчових технологій (КНУХТ) програмного комплексу "Optima" обґрунтовано вибір та співвідношення компонентів композиційної суміші для виробництва хліба зі збалансованим хімічним складом за індексами якості білка I_b та ліпідів I_l . Встановлено, що суміш декількох білків і додаткової сировини дає змогу отримати "ідеальний хліб" за показниками білкової та ліпідної якості, а за правильного підбору кількості казеїну можна зменшити загальну суму комплексного білка.

Ключові слова: композиційна суміш, функціональний продукт, індекс якості білка I_b , індекс якості ліпідів I_l , "Optima".

Senior lecturer N.O. Arsynenko – Kyiv national university of food technologies

Creation of bread recipes with a balanced chemical composition

Using produced in Kyiv national university of food technologies (NUFT) software "Optima" it was proved a choice and ratios of components of compositional mixture for the production of bread with a balanced chemical composition based on protein (I_p) and lipid